

8. Вступне слово до проєкту ТБЮНІНГ – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес: URL: https://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf (дата звернення: 22.03.2023)

9. Шевченко Л.М. Професійна спрямованість: методологічний аспект. *Науковий вісник*. Київ, 2005. №88. С.204-215

10. Хом'юк І.В. Шляхи формування професійної спрямованості студента ВТНЗ: URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14358/%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 23.03.2023).

11. Марчук Н. Використання інноваційних методів навчання в процесі викладання математичних дисциплін: URL: <http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/8130/1/%D0%A2%D0%9A-2020-559-565.pdf> (дата звернення: 23.03.2023).

12. Марчук Н. Інноваційні та сучасні педагогічні методи викладання математичних наук: URL : http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/zb_pdatu_ped_10_2019_p2.pdf#page=19 (дата звернення: 23.03.2023).

13. Нісімчук А. Педагогіка: URL: <https://pidru4niki.com/1685030356423/pedagogika/tehnologiya-vikoristannya-profesijnoyi-spryamovanosti-didaktichnomu-protsesi> (дата звернення: 23.03.2023).

14. Юрчик А.І., Марчук Н.А. Впровадження сучасних новітніх технологій навчання при викладанні дисципліни «Вища математика»: URL: <https://188.190.43.194:7980/jspui/handle/123456789/604> (дата звернення: 23.03.2023).

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СПОРТСМЕНА У СПОРТИВНІЙ СУБКУЛЬТУРІ ЗАСОБОМ ФЕЙР-ПЛЕЙ

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-34>

Ася РУБАН

кандидат педагогічних наук,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
e-mail: ruban_ak@ukr.net

Вступ. Утвердження морально-етичних принципів у сучасному спорті – одна зі складних і актуальних проблем. Це пов'язано з дедалі більшим протиріччям, з одного боку, між реальною орієнтацією молодих спортсменів та учасників олімпійського руху на прагматичні цінності, а з іншого – тими ідеалами і цінностями, що їх проголошує олімпійська філософія. Ілюстрацією цьому є дедалі частіші допінгові викриття і скандали в суддівстві, заворушення вболівальників на футбольних матчах, випадки де-віантної поведінки серед самих спортсменів.

Інша важлива проблема – виховання дітей і підлітків, залучених у сферу спорту. Заняття спортом можуть виховувати в людині як позитивні якості (цілеспрямованість, волю до перемоги, товариськість), так і негативні, що суперечать загальнокультурним цінностям (агресивність, нехтування загальнолюдськими моральними принципами, однобічний розвиток особистості). Сучасна спортивна субкультура негуманна – рання спортивна спеціалізація і професіоналізація обмежують можливості особистісної загальнокультурної еволюції. У зв'язку з цим, актуальною є діяльність, спрямована на нормативну корекцію спортивної субкультури. Один із її напрямів – роз'яснення та пропаганда серед молоді гуманістичних, моральних засад спорту, виражених в ідеї Фейр Плей – справедливої, чесної гри.

Очевидно, що Фейр Плей – щось більше, ніж заклик до чесної гри. Це і філософська категорія, і ціннісно-нормативний елемент соціальної системи спорту. Велике значення Фейр Плей як виховної цінності, у процесі роботи з молоддю.

Виклад основного матеріалу. Виникнення світового міжнародного спорту – це планетарний процес, масштаби якого можна порівняти з промисловою революцією і стрімким розвитком техніки. Сучасний спорт породжений соціокультурною еволюцією сучасної цивілізації. За більш ніж столітню історію сучасного олімпійського руху стався стрімкий злет не тільки спортивних досягнень, а й престижу самого спорту.

Спорт став невіддільним елементом культури людства, важливою частиною способу і стилю життя мільйонів людей у всьому світі. Функціонування і динаміка спорту як соціального інституту становлять значний інтерес для фахівців різних сфер знання.

У сучасній науці не склалося єдиної думки з приводу визначення поняття «спорт». Дамо йому таку дефініцію: спорт – це соціальна діяльність, спрямована на вдосконалення і зіставлення психофізичних та інтелектуальних здібностей індивідів, обмежена рамками встановлених правил. Не слід при цьому розуміти спорт як щось єдине ціле. Важливо пам'ятати, що спорт існує в різноманітних формах прояву: масовий спорт для проведення вільного часу, спорт вищих досягнень для обраних, і спорт професійний, як сфера отримання комерційної вигоди. Суворіша характеристика приводить нас до розуміння спорту як інституціональної, змагальної фізичної активності, історично і структурно пов'язаної з індустріальним суспільством.

Будучи особливо поширеним у суспільствах, ґрунтованих на конкуренції, спорт дає змогу здійснювати градацію людей за їхніми фізичними здібностями. За всіх розбіжностей в інтерпретації поняття спорту, більшість дослідників до числа найсуттєвіших ознак спорту відносять змагальність, змагання. Спортивні змагання відрізняються від змагальних ситуацій реального життя (таких, як військові бої, вуличні бійки, конкурентна боротьба між корпораціями) тим, що вони штучно створені, умовні, більш гуманні та дозволяють:

- убезпечити учасників суперництва від трагічних наслідків, не принижувати гідність особистості, не завдавати шкоди їхньому здоров'ю;
- поставити суперників у рівні умови;
- створити умови для уніфікованого порівняння, для об'єктивної оцінки порівнюваних якостей і здібностей;
- реалізувати інші гуманістичні цінності, пов'язані з культурою спілкування, моральними та естетичними цінностями тощо.

Спортивне змагання – це таке змагання, що відбувається не у звичайних життєвих ситуаціях, а в ситуаціях штучно створених, які передбачають дотримання певних правил, у тому числі правил-заборон, а також наявність суддів, які оцінюють ті чи інші здібності суперників. Уточнимо соціокультурні характеристики спорту.

1. Спорт – продукт культури. Спорт завжди відчуває на собі значний вплив того соціокультурного середовища, в умовах якого відбувається його становлення і розвиток. Так, у культурі Стародавньої Греції спорт виступає у формі релігійних обрядів, у середньовічній Англії – як модель військового життя, битви, як школа лицарської етики. Сучасний спорт – продукт сучасної культури, у ньому переважають технократичні цінності, пов'язані з досягненням найвищого результату. Проблеми спорту слід розглядати в контексті проблем усієї культури даного суспільства.

2. Спорт – чинник розвитку культури. Спорт справляє значний вплив на інші соціокультурні явища, зокрема на економіку, політику, мистецтво, мову тощо. У середині ХХ ст. спорт каталізував формування єдиного простору культури, став фактором глобалізації. Спортивність увійшла в моду, вона стала ознакою часу, а найголовніше – знаком успіху. Спорт органічний у тілі культури сучасності. Він, як ніяка інша діяльність, ініціює міжнародні контакти, справляє істотний вплив на життя і культуру людей у всьому світі.

3. Спорт – втілення цінності новації. У спорті сконцентрована ціннісна орієнтація постіндустріальної цивілізації на безперервне оновлення. Сучасний спорт можливий як безперервне оновлення спортивного результату і спортивного видовища, так само як у науці це безперервне оновлення знання, в економіці – виробництво нових товарів і послуг, у повсякденному житті – оновлення задоволення.

4. Спорт – сфера реалізації естетичних цінностей. Одна із загальнокультурних цінностей спорту полягає в тому, що в ньому закладено величезні можливості для естетичного впливу на людину, для виховання здатності сприймати, відчувати і виробляти прекрасне.

5. Спорт – сфера самореалізації особистості. Спорт виступає як одна з важливих сфер самореалізації та самоствердження особистості. Спортсмен репрезентує модель боротьби з власними слабостями, із зовнішніми перешкодами, з тимчасовими невдачами.

6. Спорт – ідеал справедливості І. У спорті, як у гуманній ігровій моделі змагальних ситуацій реального життя, створюються передумови для реалізації гуманістичного принципу справедливості та рівності шансів. Спорт є символом співробітництва та порозуміння у світі, стаючи символічним мостом для розв'язання конфліктів.

7. Спорт і цінність рекордів. Спорт – галузь антропомаксимології. Спортивні рекорди дають змогу з'ясувати, чого можна досягти, використовуючи певні засоби для вдосконалення різних якостей і здібностей.

8. Спорт – система знань. Досягнення високих спортивних результатів, подальший успішний розвиток інфраструктури спорту неможливі без наукового знання, міждисциплінарної взаємодії спортивних та інших наук.

9. Спорт – квінтесенція цивілізації, культури та суспільства. Спорт є фокусом сучасного світу. У ньому сконцентровані всі ключові, значущі проблеми, над якими б'ється сучасна цивілізація.

Сучасний спорт – особливий тип агоністичних (від грец. «агон» – конкурс) діалогічних відносин. Спортивне змагання – це поле реалізації чи не всього спектра соціальних взаємодій, носіями яких виступають сторони, що борються, а спортивний статус є, з огляду на це, і статус країни, нації, соціальної системи, ідеології.

Якщо на Олімпіадах античності перемагала не особистість, а персоніфікована воля богів, то у ХХ столітті перемога на Олімпійських іграх інтерпретується як тріумф політичної системи, нації, ідеології, а не окремої особистості спортсмена. Приймаючи у спортивному змаганні надособистісний статус, спортсмен тим самим деперсоніфікується, знеособлюється від початку. Це слід розглядати як спільну для всіх етапів цивілізації деформацію спортивного діалогу, що є сьогодні однією з актуальних проблем спорту.

Інституціональні трансформації спорту амбівалентні, вони несуть у собі як позитивні, так і негативні смисли. Наростає соціальна тривожність з приводу явищ насильства у спорті, агресивності та девіантної поведінки навколо спортивної аудиторії. У зв'язку з цим, слід вести мову про інструментальну суперечливість спорту. Так спорт – це засіб, за допомогою якого можна викликати як найбагородніші, так і найнижчі пристрасті, і який однаковою мірою може слугувати і зміцненню миру, і підготовці до війни. Люди хочуть перемагати і здобувати славу, і спорт, насамперед професійний, – чудова арена для такої діяльності. У зв'язку з цим виникає спокуса перемогти за будь-яку ціну. Таким чином, спорт здатен змінювати свій соціокультурний статус залежно від тих смислів, якими його наділяє людина. Основною цінністю сучасного спорту є перемога. Перемога над собою, над супротивником, навіть над політичною системою. Вона приносить престиж самому атлету, тренеру, клубу і спортивній організації, зрештою, країні, яка виховала чемпіона. Найчастіше успіх супроводжується не тільки дипломами, а й значними матеріальними заохоченнями. Тому не дивно, що спортсмен нерідко втрачає контроль над своїми діями, вбачає в супернику ворога, якого потрібно знищити, а в судді – підкупленого шахрая.

Діалектика, боротьба і взаємопроникнення позитивного в спорті й негативного в ньому ж, глибока тріщина між ідеалом і його втіленням – ось зримі реалії не тільки спорту як соціальної індустрії глобального масштабу, а й кожної конкретної особистості, залученої до спортивної діяльності.

Ціннісна амбівалентність спорту зумовлена його конфліктогенною природою. У зв'язку з цим можна говорити про такі соціокультурні прояви спорту [5]:

1) Спорт як конфлікт. Спорт, по суті, є латентною формою конфлікту. Існує думка, що на спортивних видовищах людина нібито «випускає пару», у некримінальній формі вихлюпує свої негативні емоції, захищаючи від них суспільство. Водночас, за даними соціологів, спортсмени часто виявляють набагато більше агресивності під час і після змагання, ніж до нього. Але спорт – це не тільки керована форма конфлікту, а й загалом благодатний ґрунт для виникнення конфліктних ситуацій, що робить його потенційно суперечливим з точки зору культурних цінностей.

2) Конфлікт цінностей у спорті. Конфлікт полягає в суперечності між культурними цінностями, проголошуваними олімпійською філософією, і цінностями технократичного суспільства, пов'язаними з постійним оновленням результату. Життя показує, що гуманістичні цінності олімпізму не завжди «працюють» у сучасному суспільстві: успіх, зокрема й комерційний, найвищі досягнення, для більшості спортсменів мають набагато більше значення, ніж гуманістичні традиції олімпізму.

3) Конфлікт «спорт – технологія». Конфлікт зумовлений наявністю соціальних чинників, характерних для постіндустріального суспільства. Що досконаліша структура суспільства, що вищий його благополуччя, то витонченіші та тяжчі за злочини, скоєні в ньому. Своє відображення ця теза знаходить у спорті: торжество високих технологій, застосування дедалі досконаліших засобів досягнення успіху, перетворює спортсмена на інструмент досягнення поставленої мети, що часто призводить до дегуманізації спорту.

4) Конфлікт «двох культур» у спорті. Якщо розглядати культуру як систему надбіологічних програм людської діяльності, то вказівка на проблему «двох культур» означає наявність у таких програмах полярно протилежних цінностей і норм (насильство – ненасильство, духовне – тілесне, наукове-ненаукове, новація-традиція тощо). Динаміка цивілізаційного та культурного процесу така, що опозиція норм і цінностей є своєрідним історичним інваріантом. Якщо в культурі домінує певна цінність, то її антагоніст не зникає, а, переміщуючись на периферію, зберігається.

Так, в аграрному суспільстві, де панувала традиція, виробництво нового ніколи не припинялося, незважаючи на абсолютне тимчасове переважання насильства в історії, цінності та норми ненасильницької поведінки існували завжди. Тому доцільно простежити вплив полярних культурних цінностей на долю олімпізму. Зазначені культурні опозиції чинили і чинять цей вплив двояко: ззовні та зсередини.

Надспортивний вплив культурних полярностей вельми значний. Так, загальнокультурна опозиція «духовне-тілесне» набула в першому тисячолітті нашої ери форми конфлікту між язичництвом і християнством. Результат – заборона 394 р. імператором Феодосієм I Олімпійських ігор як язичницького обряду. І хоча, строго кажучи, у новозаповітних текстах тіло інтерпретується як храм душі, заборона на Ігри проіснувала досить довго. Перехід від антично-середньовічної космогенної цивілізації, вищим принципом якої була вірність сакралізованій традиції (а тільки в її контексті й міг здійснюватися ритуал античних Олімпійських ігор), до індустріальної техногенної цивілізації, до цінностей оновлення, зростання та прогресу спричинив зміну ціннісних орієнтацій у спорті загалом та олімпізмі. Новація конституювалася як центральна цінність, а традиція відійшла на периферію. Виробництво нового спортивного результату стало таким самим природним, як і виробництво нових товарів, нових знань, нової техніки, нових задоволень тощо.

Спортивна діяльність має в своєму розпорядженні можливості стати для суб'єкта, що здійснює її, родом повноцінної культуротворчої діяльності, сферою утвердження і набуття сенсу. Однак для цього необхідне виконання певних умов. Ще Аристотель зазначав, що під час зіставлення індивідів у кожного з них може виникнути одна з двох морально-психологічних настанов: «почуття змагання» і «почуття заздрості». Розвиток своїх здібностей у такій ситуації є одночасно, на нашу думку, присвячення себе «спільній справі». І навпаки, «почуття заздрості» від початку робить нас антагоністами: тут немає «спільної справи», а зв'язок з іншим, зрештою, лише обтяжує. Тут у наявності – війна. Нечесна з обох боків. Зазначені суперечності актуалізують проблему збереження культурної та гуманістичної суті спорту, що неможливо поза однією з його головних цінностей – ідеєю Фейр Плей (англ. – «чесна, справедлива гра»). Вона є соціокультурним підґрунтям усієї спортивної діяльності, а відмова від неї призведе до зникнення спорту як засобу розвитку і піднесення людської особистості, людської гідності. В іншому разі дедалі актуальнішою буде оцінка спорту колишнім президентом США Рейганом, який заявив в одному з виступів: «Спорт – це вираження ненависті один до одного... Це остання можливість, яку наша цивілізація надає двом людям для фізичної агресії. Спорт – найбільш близька до війни галузь людської діяльності».

Чесна гра, як соціальна цінність і соціальна норма – родом зі спорту, проте набула згодом набагато ширшого поширення. Вона являє собою культурний внесок спортивної традиції в культуру протистоянь у суспільстві й стала для суспільства чимось на кшталт негласної чесноти в регламентованих правилами конфліктах. У другій половині XX століття Фейр Плей стає етичним регулятивом як у сфері спорту, так і в інших сферах людської діяльності (політичній, економічній). Ідея Фейр Плей є атрибутивним елементом культури, концептом багатьох релігійних доктрин. Акумуляуючи в собі гуманістичний зміст, вона відіграє важливу роль у педагогічній діяльності, соціалізації підростаючого покоління. Однак найбільш значуща роль Фейр Плей у спортивній культурі. Завдяки спорту й олімпізму ідея чесного, справедливого змагання увійшла в суспільне життя.

Найтісніший взаємозв'язок спорту і культури ми виявляємо в процесі аналізу спорту як різновиду гри, сфери ігрової діяльності. Думка про те, що спорт має прямий стосунок до гри, поділяється багатьма вченими. Спробуємо розібратися як і в якому обсязі можна спорт розглядати як різновид гри або поза грою, з'ясувати як співвідноситься гра та ідея Фейр Плей.

Отже, відмітимо, що соціальне сприйняття сучасного спорту, раціонального і технократичного, дедалі рідше асоціює його з грою, і дедалі більше – з високоефективною комерційною діяльністю. Проте сутність спорту така, що ігрове начало в ньому все ж таки є домінуючим, незважаючи на певну латентність цієї властивості.

Спочатку про дефініцію гри. У Соціологічній енциклопедії їй дано таке визначення: «Гра – різновид фізичної та інтелектуальної діяльності, позбавлений прямої практичної доцільності, що дає індивідові можливість самореалізації, яка виходить за рамки його актуальних соціальних ролей». У широкому науковий ужиток поняття гри увійшло значною мірою завдяки класичній праці І. Хейзінгі «*Homo Ludens*» (1938). Гру, на думку Й. Хейзінгі, слід розглядати як явище культури, не як чи не насамперед як біологічну функцію, і аналізувати засобами культурологічного мислення [11].

Гра реалізується на основі запровадження певних правил, які уточнюють, що можна робити, а чого не можна («підпорядкування правилам і відмова від дії за безпосереднім імпульсом у грі є шлях до максимального задоволення»). Гра виступає як особливого типу модель дійсності.

Вона відтворює ті чи інші її сторони, перекладаючи їх мовою своїх правил Проте, гра двозначна. Вона зазвичай охоплює людські справи, але поширюється на інші реальні предмети й об'єкти, набуваючи ідеальної, абстрактної форми. Ми граємо «у щось» відповідно до встановлених правил і граємо «заради чогось», наприклад, лаврів переможця чи вимірної винагороди. Гра може бути в шахи або з комп'ютером. Грають футбольні команди, грають актори в театрі, грає оркестр, діти грають у ляльки. Гра є невід'ємною частиною розваг, відпочинку, але існують також ігри, під час яких гинуть люди. Дійсно, людина виростає зі світу гри. Гра для дитини – це пізнання світу й усвідомлення себе.

Перші усвідомлені рухи – це рука дитини, що тягнеться до іграшки, ігровий зміст наповнює життя дитини з перших місяців її появи на світ. Більшість людей не розлучається з грою все життя. У спорті людина, як у жодній іншій діяльності, підкоряючись духу гри і змагальності, знаходить можливості для вираження емоцій, самореалізації, домагається визнання, а найголовніше – опановує природний світ за допомогою розвитку власного духу і тіла [8].

Сутність ігрового начала у спортивній діяльності підкреслюється і тою тезою, що основним стрижнем у спорті – змагання всіх видів – є, як і в мистецтві, гра. З втратою гри він перетворився б просто на конфлікт, який розв'язують із позиції сили. З таким розумінням спортивного змагання (а отже, і спорту загалом) пов'язане дуже важливе положення: «спортивне змагання (і спорт загалом) виникає, формується і розвивається як гуманна, ігрова модель змагальних ситуацій реального життя». Світ гри – це та єдина, штучно створена реальність, у якій можна без соціальних непорозумінь здійснювати демократію рівних. Унікальність спорту полягає в тому, що спорт – це школа суспільного життя. А тому правила спорту – це теж модель, а саме модель законів держави, обов'язкових до виконання її громадянами.

Відповідно спортивну гру слід розглядати як вид змагань, обмежений правилами, що визначають її цілі, умови, засоби. Адже неможливо знати заздалегідь, хто переможе в забігу на сто метрів, але можна знати напевно, що всі учасники стартуватимуть одночасно, кожен побіжить своєю доріжкою, більшість перетне лінію фінішу, а час вимірюватиметься однаковим секундоміром.

Говорячи про властивості спортивної гри, необхідно додати, що участь у ній може бути лише добровільною. Це означає згоду з усіма заздалегідь відомими правилами цієї гри, відповідальність усіх учасників за виконання їх від початку змагання до його кінця, спільні дії у відповідь на негативний збіг обставин. Правила спортивних змагань однакові для всіх учасників. Переможець визначається на основі встановлених і прийнятих гравцями критеріїв. Оцінки в грі проводяться публічно. Успіх у спорті має виключно залежати від здібностей, знань, волі людини, її самовідданої праці на тренуваннях. У істинно спортивній діяльності не береться до уваги спорідненість, позиція в професійних і товариських групах, гроші та зв'язки. Тут дійсно можуть бути створені умови для того, щоб вигравав той, хто краще підготовлений, тобто для практичної реалізації ідеї Фейр Плей.

Гра має таку істотну властивість, як напруга, що досягає в спортивному змаганні крайньої точки. Напруга гри піддає перевірці того, хто грає: його фізичну силу, витримку й завзятість, винахідливість, завзяття й відвагу, витривалість, а водночас і духовні сили того, хто грає, оскільки він, одержимий полум'яним бажанням виграти, повинен триматися у запропонованих грою рамках дозволеного. Далі постає одне фундаментальне запитання: чому гра має бути «чесною», «шляхетною», якщо трохи нечесності, тактичних хитрощів або «інтелігентного» обману можуть обернутися ефективнішим способом досягнення фінального успіху? Для відповіді на нього ми ще раз спробуємо дати дефініцію гри як такої, звертаючись до визначення її основних властивостей. Поряд із такими властивостями, як тимчасові та просторові обмеження, схильність до естетизації, прагнення до розрядки тощо, будь-яка гра, зокрема й спортивна, неодмінно має свої правила. Вони «диктують», що матиме силу всередині обмеженого грою внутрішнього світу. Це означає, що правила, безумовно, обов'язкові і не підлягають сумніву. Варто їх порушити, і вся будівля гри негайно ж завалиться. Вона стане неможливою, перестане існувати. Дотримання правил є найважливішою умовою будь-якої гри, зокрема й спортивної. Той, хто грає, хто не підкоряється правилам або обходить їх, є порушник гри. Поняття «fair» найтіснішим чином пов'язане з ігровим заняттям: грати треба «чесно, порядно». Однак дуже часто нам доводиться стикатися з порушеннями цих принципів. Це порушує основне питання: питання «чистоти гри». Кожне спортивне змагання нам видається більш складним явищем, ніж просто боротьба спортсменів між собою. Тому ми вказуємо на необхідність мати на увазі й інших учасників спортивних подій: тренерів і менеджерів, лікарів і психологів, суддів і організаторів, спонсорів і політиків, журналістів, які можуть маніпулювати громадською думкою, публіку, яка може чинити сильний, часто негативний, вплив на спортсмена [2].

Багато дослідників висловлюють побоювання з приводу того, що агресивність, насильство, бруталність займатимуть дедалі помітніше місце у спортивному суперництві.

Зокрема, якщо баланс між серйозністю та грою у спорті зрушиться в бік серйозності, то спорт трансформуватиметься з «пародії» на боротьбу в дійсну боротьбу, і брудна гра збільшиться у спорті. З огляду на тенденцію до дедалі більшого прояву насильства й агресивності у спорті, можна припустити, що скоро спорт із засобу контролю за агресивністю перетвориться на засіб її узаконення. Полярні судження з приводу ціннісного змісту спорту, його взаємозв'язку з доміантними цінностями загальнолюдської культури, вимагають ретельнішого вивчення взаємозв'язків спорту з грою. Воно веде до розуміння цілої низки парадоксів, які відбиваються на соціальному сприйнятті спорту. Взаємозв'язок спорту та гри багатоаспектний.

По-перше, слід вказати на аспект культурно-історичний. Спорт вийшов із гри. Змагання давнини, античності, середньовіччя, так само як і змагання наших днів мають ігрову форму. Гру, в даному випадку, слід розглядати як інтеракцію, обмежену умовленими правилами, і абстраговану від інтеракцій повсякденного життя. По-друге, функціональний аспект. Одна з основних функцій будь-якої гри – отримання від неї задоволення й емоційного задоволення (для самих гравців, для глядачів, або для тих і інших). Чи то гра в театрі, чи то в цирку, чи то настільна гра (наприклад, у шахи), чи то спортивна (на спортмайданчику) – без емоційного задоволення вона втрачає сенс і перестає існувати. По-третє, семантичний аспект. Ми говоримо: «Олімпійські ігри», «був зіграний матч», «чесна гра» тощо. На рівні семантичного сприйняття спорт і гра не просто близькі, вони споріднені, а часом і синонімічні. По-четверте, аспект візуально-образний. Поведінку спортсменів на спортивній арені не можна сприймати як щось серйозне, як продовження повсякденного життя. Образи, що виникають у свідомості людини, яка спостерігає за взаємодіями акторів на спортивному майданчику, викликають насамперед асоціації з грою, а також відповідні емоції (радість, злість, переживання, пристрасть, забаву). Вони змушують спостерігача відволіктися від серйозності буття і переносять його зі звичайного життя у світ гри.

Ми підійшли до іншого важливого моменту – співвідношення серйозності та гри у спорті та повсякденному житті. Тут ми маємо справу з такими абстракціями, як «буття» і «інобуття». У грі відбувається творчий і вільний перехід із буття в інобуття, з однієї реальності в іншу. Спорт має різне смислове значення, з одного боку, для самих спортсменів і людей, так чи інакше залучених в організацію спорту, а з іншого – для тих, хто виключений зі спортивного дійства, перебуває «поза» ним. Для перших спорт – це буття, до якого слід ставитися серйозно, інакше успіх неможливий. Для інших спорт – це інобуття, гра, або щось, що здійснюється «as pretend». А раз це гра, то й усі події, що розгортаються на спортивній арені та біля неї, позбавлені серйозності «справжнього» життя. Така позиція виправдає насильство (наприклад, навмисне нанесення супернику травми в ігрових видах спорту), шахрайство (наприклад, нечесне судочинство або використання допінгу), заниження норм безпеки, припустиме у спорті, але не можливе поза ним (наприклад, незмінний ризик отримати серйозну травму або взагалі втратити життя в автоперегонах або екстремальних видах спорту). Насильство в повсякденному житті, так само як і шахрайство, мають юридичні наслідки; заниження норм безпеки руху із загрозою для життя водія та пасажирів є приводом для внесення змін до правил дорожнього руху або запровадження різних заборонних заходів. Інша ситуація у спорті: якщо спорт – це гра її реальне соціальне сприйняття то і порушення, що виникають у ньому – це теж «удавано», а значить і серйозно хвилюватися про них не варто. Отже, все те, що в бутті (повсякденному житті) піддалося б осуду і впливу негативних санкцій (передусім санкцій формальних), у спорті, як в інобутті, є не тільки можливим, але часом стає цілком прийнятним і схвалюваним способом поведінки [3].

Це порушує питання необхідності утвердження моральних засад спортивної гри. Якщо людина сподівається, чинячи аморально в малому, тим не менш, зберегти моральність у великому, то глибоко помиляється. Припущення про те, що проступки на футбольному полі не є аморальністю, бо допускаються з погляду моральних стосунків у сучасному спорті (йдеться про будь-які порушення правил Чесної гри), є безумовним порушенням моральних норм. Під час спроб виправдати таке становище тим, що в грі все дозволено, оскільки гра – це не основна діяльність людини, а розвага, забувається одна дуже важлива деталь: людина формується в грі. Гру розглядають як змодельовану ситуацію, в якій людина відтворює себе як людину і стає людиною. Відтворює себе як людину і стає людиною. Підхід же до гри, як до епіфеномену трудової чи іншої діяльності, мета якого – розрядка й отримання задоволення, розглядається ним як виправдання подвійної моралі та посилом до її виникнення [7].

Вивчивши різні підходи до феномена гри і розглянувши взаємозв'язок між грою, спортом і Фейр Плей, можна констатувати, що принципи Фейр Плей справді є невід'ємною частиною ігрової діяльності та спорту як її органічного продовження і розвитку. Таким чином, якщо немає чесної гри – значить, втрачається сенс і сама гра, а отже, і спорт. Важливість принципів Фейр Плей як для сфери спорту, так і для всієї загальнолюдської культури, де спорт і змагальна діяльність посідають одне з найвагоміших місць, є очевидною.

Беручи до уваги реальне становище спорту в сучасному суспільстві, зауважимо, що сучасний, переважно професійний, спорт – лише за формою гра, а по суті – реальна діяльність. У зв'язку з цим у ньому виникає процес поступового зникнення шляхетності, людської та товариської зацікавленості противником. Безкорислива демонстрація сили, честі, моральності втрачають своє значення. Проте, ігрове начало є невід'ємною умовою спорту.

Звідси й одна з головних його проблем: ставлення до спорту як до гри, «не цілком серйозного заняття», дає моральну санкцію спортсменам і всім тим, хто, так чи інакше, бере участь у виробництві спортивного результату, на порушення моральних норм, виражених в ідеї Фейр Плей.

Людина, будучи істотою соціальною, бере до уваги безліч загальноприйнятих шаблонів поведінки, для того щоб успішно існувати в суспільстві, взаємодіючи з іншими індивідами. На важливості соціальних норм для функціонування соціальної системи наголошував Т. Парсонс, зазначаючи, що жодна велика і складна соціальна система не зможе вижити, якщо згода з більшою частиною її нормативних засад не носитиме обов'язкового характеру, тобто якщо до непослуху не застосовуватимуться за ситуацією негативні санкції. Такі санкції почасти й запобігають непослуху тим, що «нагадують» добропорядним громадянам про їхні обов'язки і слугують покаранням для порушників [12].

За всієї різниці підходів у сучасних суспільних науках поняття «норма» інтерпретується як «міра належної поведінки», «припис, відповідно до якого має бути виконана певна дія для досягнення певної мети», «відповідність поведінки людей очікуванням, що склалися в даній культурі». Найпродуктивнішою щодо з'ясування сутності поняття «норма» є класифікація за способом регулювання, де виокремлюють такі види норм:

- заборонні – окреслюють коло вчинків, вчинення яких тягне за собою застосування суспільних і правових санкцій;
- зобов'язувальні – вказують на необхідні від суб'єкта дії, невиконання яких також призводить до застосування санкцій, але менш суворих, ніж у попередньому випадку;
- дозвольні – вказують на варіанти поведінки, які не заборонені, часто бажані для виду діяльності, але не обов'язкові.

Слід, однак, диференціювати поняття «соціальна норма» і «культурна норма». Перше поняття ширше за друге: воно може включати в себе як культурні норми, так і норми правові, законодавчі, адміністративні тощо. «Культурні ж норми, – зазначав Парсонс, – як і цінності, є продуктом культури. Завдяки своєму походженню вони визначаються у зв'язку з прийнятою культурною традицією; їхня своєрідність полягає у специфічних відхиленнях від загальної традиції» [12].

Спорт як соціокультурний феномен і сфера соціальних відносин має специфічний нормативний зміст. Діяльність у сфері спорту регулюється сукупністю норм. Ці норми складаються в процесі соціальної еволюції спорту і виражаються у вигляді формальних санкцій або моральних приписів, ґрунтованих на здоровому розрахунку, традиціях, нормах суспільної моралі та гуманістичних загальнолюдських цінностях [1].

Проаналізуємо статус Фейр Плей у системі норм сучасного спорту, зумовленої загальнолюдською культурою. Культурно-нормативне поле спорту є єдиним цілим, що складається з чотирьох сфер, які містять у собі певну сукупність норм. Ці сфери не ізольовані одна від одної, вони взаємопов'язані, утворюючи складну систему, що регулює і спрямовує поведінку спортсмена, надаючи його діям різного культурного змісту. Розглянемо докладно кожен з них.

Норми спортивної конкуренції. Спорт, як форма ігрової діяльності, передбачає явну або латентну конкуренцію, узгодження із суперником, із власними слабостями, із силами природи. Конкуренція – суттєва риса багатьох видів діяльності, у яких відбувається зіткнення інтересів (політика, економіка, наука, тощо), проте лише спорт є тією соціальною сферою, де конкуренція існує не як наслідок соціальних відносин, а як їхня основна форма. Він є моделлю конкурентного суспільства, сприяє розвитку форм і методів конкуренції, конкурентної боротьби. Норми спортивної конкуренції з'явилися на зорі виникнення спорту і виступали як об'єктивно існуючі елементи соціального порядку, здатні призвести до досягнення перемоги або високого спортивного результату.

Феномен спортивної конкуренції нагадує конфлікт. Однак конфлікт – це не просто стан психічної напруженості, а особливий емоційний стан, що характеризується переважанням негативних емоцій, які пронизують і психіку, і дії сторін, які конфліктують. Цією ознакою конфлікт відрізняється від близьких до нього за формою, але інших за суттю, видів соціальної взаємодії, таких, як змагання, конкуренція, спортивні змагання тощо. Спортивне змагання від конфлікту відрізняє ще й те, що воно регулюється різного роду правилами. Його процес і результат контрольований у рамках встановлених правил, процедур і угод. І з цими, раніше встановленими правилами, згодні всі учасники змагання. Однак якщо правила змагання порушуються, воно може перерости в конфлікт.

Отже, у спорті, насамперед в аматорському, норми спортивної конкуренції зумовлені сутністю спорту як ігрової інтеракції, що ґрунтується на певних правилах, які визначають перебіг і кінцеву мету спортивної гри. Наявність правил у змаганні не лише регулює взаємодію, а й наділяє її позитивними емоціями. Дж. Мід зазначав, що частина задоволення, доставленого змаганням, полягає саме у винайденні правил [6].

Правила Дж. Мід розглядав як певний набір відгуків, які викликає якась особлива установка. У спорті такою установкою слугує перемога, як найважливіша інтенція соціальної взаємодії на спортивній арені. Людина, яка бере участь у спортивному змаганні, неминуче приймає норми спортивної конкуренції, відповідно до яких навіть найкращий у повсякденному житті друг набуває статусу супротивника, суперника, конкурента, і поведінка щодо нього підпорядкована єдиній меті – здобути перемогу. Після закінчення поєдинку колишні опоненти набувають колишнього статусу – друзів (товаришів, знайомих, товаришів по службі), потиснуть один одному руки і, найімовірніше, намагатимуться не перенести змагальну напругу в повсякденне життя. Без конкуренції, особливих тактичних прийомів, вивертів, загострення пристрастей, спорт просто втрачає свою сутність. Отже, норми спортивної конкуренції є важливим регулятивом спортивної діяльності. Суб'єкти спорту в цьому разі здійснюють статусні відносини «суперник – опонент», і саме вони спрямовують поведінку індивідів на спортивній арені, надаючи їй чіткої та ясної форми.

В умовах професіоналізації спорту норми спортивної конкуренції стають частиною професійної спортивної етики. Спортивна етика вимагає від суб'єктів спорту (насамперед великого, професійного) створювати, підтримувати і зміцнювати спортивні відносини (зокрема й спортивну поведінку), які об'єктивно сприяють досягненню вищих результатів. Норми спортивної конкуренції наказують дбайливо ставитися до професійних таємниць та інновацій, що мають місце у великому спорті як сфері високоефективної виробничої, комерційної діяльності. Спортивна етика вимагає виявляти солідарність, коли йдеться про забезпечення, захист інтересів і прав товаришів за професією, незалежно від їхньої клубної та національної приналежності.

Норми спортивної конкуренції часто наказують дотримуватися такого імперативу, як «перемога за будь-яку ціну». У зв'язку з низкою суперечливих тенденцій у сучасному спорті, йому надають украй негативного відтінку. Крім певного позитивного сенсу (воля до перемоги, подолання власних слабостей, прагнення бути кращим), під цим мається на увазі досягнення перемоги в обхід морально-етичних норм, орієнтація не на засоби, а винятково на поставлену мету, антигуманна поведінка, що, за своєю суттю, являє собою форму девіації. Отже, норми спортивної конкуренції, як правило, спонукають спортсмена балансувати на межі дозволеної і недозволеної поведінки.

У сучасному спорті (зокрема й російському) відома велика кількість прикладів подібної поведінки. Так, розкривається схеми, за якими діють футбольні клуби, які потребують позитивного результату: а) підкуп судді; б) підкуп окремих гравців команди-суперника, або разом із керівництвом, або без нього; в) стимулювання суперника команди-конкурента. Для того щоб домогтися бажаного результату, треба не тільки виростити спортсмена або підготувати хорошу команду. Необхідні ще особисті якості тренерів в умінні навести контакт із потрібними людьми, постійно лобювати свої інтереси перед організаторами змагань. Велике значення в сучасному спорті має і суддівський фактор. Глядачі на трибунах дедалі менше розмірковують про сам футбол, їх більше цікавить, «заряджений суддя чи не заряджений», «чи не зливає команда гру», і «чи немає представника фірми-конкурента на трибунах із валізою грошей». Далі йдуть міркування, хто з клубів багатший і, відповідно, у кого більше шансів на купівлю перемоги. Аналогічна ситуація складається і в інших видах спорту, де боротьба за отримання високих гонорарів або престижного місця на п'єдесталі пошани набуває запеклої форми. За таких умов норми спортивної конкуренції набувають спотвореного вигляду, і говорити про спорт у правильному розумінні цього слова вже не доводиться.

Норми спортивної конкуренції як у їхньому позитивному, так і негативному значенні – невіддільна частина нормативного поля змагального спорту, їх приймає кожен, хто бере участь у змаганнях. Водночас важливо пам'ятати, що змагальність хоча й важлива, але не єдина характеристика спорту. Існує і незмагальний спорт, у якому зіставлення, безпосереднє або опосередковане, тим не менш, зберігає своє значення. Це можуть бути такі види спорту, як альпінізм, одиночне плавання тощо; це можуть бути і форми рекреації – наприклад масовий туризм, оздоровча гімнастика. У незмагальному спорті норми спортивної конкуренції поступаються місцем іншим нормам, суть яких пов'язана з принципами зміцнення здоров'я, правилами техніки безпеки (наприклад, в альпінізмі), принципам людського спілкування і взаємодопомоги в екстремальних ситуаціях.

Інституціональні норми спорту. Сучасний спорт як сфера соціальних, економічних, політичних відносин не може функціонувати без інституціональних норм.

Функція інституціональних норм полягає в тому, що вони впорядковують і регулюють соціальні відносини в рамках інституту, свідомо і ретельно розробляються, встановлюються формальні приписи дотримання їх. Крім того, виникає коло людей, у якому кожна людина відіграє певну роль у підтримці та захисті цих норм. Інституціональні норми спорту виражаються в розроблених статутах спортивних організацій, формалізованих правилах і регламентах змагань, дисциплінарних кодексах тощо. У найзагальнішому вигляді інституціональні норми одного виду спорту можна поділити на три групи:

- по-перше, правила, що формують характеристику набору фізичних вправ як специфічного виду спорту і технічні умови їх виконання;
- по-друге, правила, що визначають поведінку спортсмена щодо ставлення до встановлених умов змагань та його співіснування з іншими учасниками;
- по-третє, звичаї та традиції, що підкреслюють культурний статус спортивного заходу і дістають своє вираження у формалізованих обрядах і ритуалах.

Звичаї та ритуали, як елементи культурно-нормативної структури спорту, мають суттєве соціальне значення. Так, ритуал відкриття і закриття Олімпійських ігор є найважливішим атрибутом олімпійського руху. Він привертає увагу мільярдів людей у всьому світі, які спостерігають за церемоніями по телебаченню, і викликає в них шляхетні почуття, покликані зберегти й піднести олімпійську ідею. Церемонії нагородження переможців, обрання членів МОК, навіть розсилка запрошень учасникам Ігор – усі ці ритуали суворо формалізовано і детально прописано в Олімпійській хартії. Їх неухильне дотримання забезпечує стабільність функціонування олімпійського руху, регулює поведінку людей у рамках цього інституту. Не менш важливу роль звичаї та традиції відіграють і в інших сферах соціальних відносин усередині спорту.

Значуще вираження інституціональні норми спорту знаходять у різних регламентувальних документах. Так, у дисциплінарному кодексі Аматорської футбольної ліги чітко й детально прописано суть таких положень: покарання в разі порушень правил; строки дискваліфікації за різноманітні порушення та штрафні санкції; порядок винесення покарання, апеляції на рішення Суддівського комітету; дисциплінарні санкції до команди, до суддів, порядок подання протесту на суддівство тощо.

Інституціональні норми чинять важливий регулювальний вплив на індивідів, які взаємодіють у сфері спорту. Однак характер їх є радше «наказовим» і, як правило, зводиться до статусних стосунків «гравець-суддя», що передбачає позицію підпорядкування чи не підпорядкування, згоди чи незгоди, але не є справою морального вибору учасників спортивних змагань. Навіть дотримуючись інституціональних норм, спортсмен часто не полишає ідеї знайти спосіб ухилитися від їхнього виконання в ситуації, коли зовнішній контроль за його поведінкою ослаблений. Інституціональні норми спорту орієнтують спортсмена на поведінку, яку Г. Ленк назвав «формальною чесною грою», як свого роду норму, якій необхідно підкорятися. Спортсмен, який порушує норму, піддається покаранню, до нього застосовуються негативні формальні санкції, аж до повної дискваліфікації.

Принципи Фейр Плей. У спорті існують й інші норми, що мають форму особистих моральних зобов'язань, за невиконання яких спортсмен може не піддаватися санкціям, а їхнє виконання є радше моральною прерогативою, ніж формальним приписом. До їх числа належать норми чесного змагання, які в сучасному спорті іменуються принципами Фейр Плей. Принципи Фейр Плей виникли на зорі спорту як «рефлексована примусова конвенція», яка в низці випадків не мала альтернативи. Поступово вони починають удосконалюватися і визначати стратегію належної поведінки атлетів та їх наставників. Цей вид норм являє собою рекомендації, як слід поводитися в конкретних ситуаціях тренувальної та змагальної діяльності. Їхні різновиди, як-от «кодекс честі спортсмена», «клятва спортсмена», «правила маркіза Квінбері» та інші, були розроблені в різні історичні періоди представниками різних соціальних груп. Вивчення етичних підходів у багатьох видах професійної діяльності (політичній, економічній, культурній), засвідчує інтерес до принципів Фейр Плей і як до важливої складової професійної етики. Проте найбільшого поширення Фейр Плей, як засадничий моральний регулятив, набуває у спорті. Спорт першим із суспільних інститутів обрав для себе Фейр Плей – абсолютно необхідну приналежність для тієї сфери, в якій завжди є небезпека насильства, агресивності, нечесних прийомів. Принципи Фейр Плей у спорті слід структурувати таким чином:

1. Принцип поваги до правил – передбачає їхню єдність і обов'язковість для кожного учасника спортивного поєдинку.
2. Принцип поваги до суперника – передбачає благородну, чемну, ввічливу поведінку по відношенню до опонента, утримання від брутальності, насильства і заподіяння шкоди його здоров'ю.
3. Принцип поваги до рішень суддів – рішення судді є необхідною умовою спортивного змагання, вони вимагають поваги, неухильного дотримання, і можуть бути оскаржені тільки в спеціально встановленому порядку.

4. Принцип рівних шансів – має на увазі наявність рівних шансів на перемогу для кожного учасника, забороняє застосування засобів, здатних поставити спортсмена в нерівне становище щодо інших спортсменів і таких, що завдають шкоди здоров'ю.

5. Принцип самоконтролю – наказує спортсменові контролювати свої емоції на спортивній арені, стримано, не ображаючи суперника і його вболівальників, приймати поразку і залишатися скромним у разі перемоги.

Принципи Фейр Плей конституують істинно спортивну поведінку. Вони заперечують імператив «перемоги за будь-яку ціну», орієнтують спортсменів на «красиву» гру і моральну поведінку.

Принципи Фейр Плей визначають багато в чому концептуальний каркас олімпізму. Мета олімпійського руху, згідно з Хартією, «сприяти побудові мирного і кращого світу за допомогою виховання молоді заняттями спортом без будь-якої дискримінації і в олімпійському дусі, що містить у собі взаєморозуміння, дух дружби, солідарності та чесної гри». Під час перерахування основних завдань МОК у Хартії зазначено, що цей Комітет: «...сприяє дотриманню і заохочує дотримання спортивної етики; присвячує свої зусилля тому, щоб дух чесної гри превалював на спортивних майданчиках, і щоб насильство було вигнано з них» [8].

Усвідомлюючи важливість виховної та просвітницької роботи на основі гуманістичних принципів, чимало молодіжних спортивних організацій розробили свої адаптовані кодекси Фейр Плей і приділяють велику увагу їх дотриманню. Так, кодекс дитячої футбольної ліги ФІФА містить спеціальні вимоги для гравців, батьків, тренерів і глядачів. Принципи Фейр Плей конституують істинно спортивну поведінку. Вони заперечують імператив «перемоги за будь-яку ціну», орієнтують спортсменів на «красиву» гру і моральну поведінку.

Спорт за своєю суттю – ігрова соціомодельовальна діяльність, у спортивному змаганні спортсмен перебуває і в ігровому, і в реальному житті. Виходячи за рамки спортивної конкуренції у простір морально-етичних принципів людської спільноти, спортсмен стикається із загальнолюдськими етичними імперативами. Наприклад, видиме спортсмену помилкове рішення судді на його користь кардинально переводить спортсмена з ігрової діяльності в реальне життя і ставить його перед реальним, а не перед ігровим, морально-етичним вибором. І в цій ситуації перевіряються морально-етичні переконання не людини, яка грає, а людини суспільної. Наприклад, вступає в дію моральна заборона на виникли можливість скористатися помилкою судді або травмою суперника. Але ця заборона не вступає в дію, якщо цей етичний вибір не став (або ще не став) моральним імперативом конкретного спортсмена як індивіда. Дотримання «надспортивних» моральних норм є вищим проявом гуманності та шляхетності, що виникають поза контекстом спортивного поєдинку, ніби «над ним», і спонукають чинити переважно з позицій загальнолюдської моралі. Існує низка організацій, таких як Міжнародний комітет Фейр Плей та Європейський рух Фейр Плей, які заохочують спортсменів за приклади прояву подібної поведінки.

Специфіка нормативного змісту спорту, що відрізняє його від інших соціальних сфер, пов'язана з тим, що людина, котра займається спортом, у різні моменти своєї спортивної практики постає перед обличчям морального вибору, перебуваючи під впливом різних, подекуди таких, що суперечать одна одній, культурних норм.

У цьому зв'язку зазначимо, що здатність спортивної діяльності різко змінювати соціально-культурний смисл залежно від «формули поведінки» спортсмена, від «філософії успіху», яку він у тій чи тій ігровій ситуації обрав, становлять, імовірно, одну з причин тієї полярності в оцінках соціальної значущості спорту, що має місце у XX столітті серед дуже відомих авторів. Так, для І. Хейзінги спорт – це «абсолютно безплідне вміння, яке не збагачує душу». З ним солідарний і Е. Фромм, який визначає сучасні Олімпійські ігри, як «брудну суміш реклами та бізнесу». З іншого боку, на думку Х. Ортеги-і-Гассета, спорт – утілення найпрогресивніших тенденцій сучасної культури. Однак ні та, ні інша думка не є цілком реалістичною. Істина в тому, що спорт – це ситуація вибору, або, точніше, – особливого роду експериментування з вибором [11].

У зв'язку з цим актуальним є питання соціальної відповідальності спортсмена. Вона полягає в тому, що спортсмен, більше, ніж будь-хто інший, не повинен прагнути перемоги будь-якими засобами, завжди поважати правила, вказівки та рішення суддів, поважати товаришів по команді, суперників, глядачів; важливо, щоб спортсмен демонстрував тактовність та відчуття гідності в разі перемоги й поразки; кінцеве спортивне досягнення ніколи не є таким важливим, як постійний дух дружби, товаришування і партнерства; першорядною є відмова від допінгу, насильства та нетерпимості.

Висновки. Отже, норми, як і культурні цінності, не статичні. Соціокультурна еволюція перетворює умови спільної діяльності людей. Тому деякі норми перестають відповідати задоволенню потреб членів суспільства, стають незручними або марними.

Спорт не ізольований від інших сфер життя. Змінюючись разом із суспільством, нового значення набувають його найважливіші культурні норми: під впливом соціальних змін трансформуються усталені правила спорту, переглядається ставлення до основних моральних концепцій, унаслідок чого змінюється і сам спорт.

Пізнання сутності та причин соціокультурних трансформацій сучасного спорту, вивчення норм і цінностей, що регулюють діяльність спортсменів, уболівальників, спортивних лікарів, тренерів і всіх тих, хто має стосунок до цього соціального інституту, є одним із пріоритетних напрямів соціологічних досліджень сфери спорту.

Список використаних джерел:

1. Абудлаєв А.К., Ребар І.В., Нестеров А.С. Педагогічні та морально-етичні аспекти фізичної культури і спорту. *Педагогічні науки*. 2016. Вип. LXIX. Том.3. Херсон. 2016. С.123-127.
2. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролєєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. Київ. Дух і літера. 2020. 416 с.
3. Державний соціальний стандарт у сфері фізичної культури і спорту. Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства молоді та спорту № 4029 від 22.10.2021: URL: <http://surl.li/gkqqd>.
4. Курінна Л.В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Дисертація кандидата наук*. Запоріжжя. 2020. 344 с.
5. Макешина Ю., Лисенко С., Кравченко А., Самошкіна М. Формування соціокультурних компетенцій у майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту в умовах глобалізації. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2022. №3. 2022. С.87-104.
6. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста. Київ. Український центр духовної культури. 2000. 416 с.
7. Мінц М.О., Маєр В.Я., Андрющенко М.І., Головаченко І.В. Соціологія спорту. *Наукові праці. Педагогіка*. 2018. Вип.307. Т.319. С.114-117.
8. Олімпійська Хартія. International Olympic Committee Château de Vidy C.P. 356 CH-1007 Lausanne/Switzerland (Лозанна/Швейцарія). 2020: URL: <http://surl.li/gkplu>.
9. Сущенко А.В., Табінська С.О. Оптимізація соціокультурного змісту професійної освіти Фахівців спортивно-фізкультурного профілю. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. №85. С.192-200.
10. Табінська С. Соціокультурні компоненти у нормативному змісті підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип.84. 2022. С.245-249.
11. Хейзінги І. Теорія завтрашнього дня. Київ. 1994. «Колібри». 1320 с.
12. Parsons The social system (1951), P. 319-320 as cited in: Paul Gingrich (2002) Functionalism and Parsons Sociology. 250. November 15-22, 2002: URL: <http://surl.li/gkpms>.

КОНТРОЛЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДОСВІДЧЕНИХ ФУТБОЛІСТІВ

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-35>

Павло СІРЕНКО

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, дослідник
Латвійська Академія Спортивної Освіти
e-mail: pavlo.sirenko@lspa.lv

Вступ. Сучасний спорт характеризується переходом на професійну основу усіх його складових [9]. Це висуває підвищені вимоги до якості управління навчально-тренувальним процесом підготовки спортсменів. Неодмінною умовою якого є об'єктивна оцінка досягнутого рівня майстерності [3]. Основу такої оцінки складають результати педагогічного контролю змагальної діяльності. Лише в умовах гострого протистояння з суперником, здатності подолати опір зовнішнього середовища, повною мірою виявляються як позитивні, так і негативні сторони підготовленості спортсменів [9,10]. Однією з базових складових є рівень фізичної підготовленості. Найкраще фізично підготовлений спортсмен зможе найбільш якісно виконати технічний елемент, або настанову тренера на фоні втоми, що нарастає [2, 13].